

TURİZM PRATİKLERİNE POSTKAPİTALİST BAKIŞ: MÜŞTEREKLEŞME VE KOOPERATİFLER

A POSTCAPITALIST PERSPECTIVE ON TOURISM PRACTICES: COMMONING AND COOPERATIVES

Hilal GÜL^a Alper ASLAN^b

Özet

Turizm, ekonomi bakışıyla bazen bir can damarı olarak görülürken bazen de bir cankurtaran görevi üstlenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan, ekonomisi üretimden çok tüketim odaklı ülkelerde, turizm olmazsa olmaz bir konudur. Fakat turizmde en kritik sorunlardan biri, sadece olumlu yönlerinin görülüp olumsuzlukların göz ardı edilmesidir. Günümüzde neoliberal kapitalizmle birlikte turizmdeki metalaşma endişe verici bir boyuttadır. Sadece mekânlar değil, üretim, ilişkiler ve birçok şey metalaşmaktadır. Bu nedenle çalışma, ana akım turizm anlayışının ötesinde turizme ve turizm pratiklerine eleştirel bir yaklaşımla bakmayı amaçlamaktadır. Çalışmada turizmde kapitalizmin aşındırılabilmesinin müşterekleşme ve postkapitalist pratiklerle mümkün olabileceği, bu nedenle turizmde alternatif yaklaşımların gerekli olduğu savunulmaktadır. Özellikle, araştırmalarda göz ardı edilen turizm ve postkapitalizm ilişkisine odaklanılarak, neoliberal turizm pratiklerinin müşterekler bağlamı üzerinden eleştirisinin yapılmasının alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmada turizm alanındaki neoliberal kapitalist pratikler, müşterekleşme ve kooperatif ilişkileri incelenmiştir ve geleceğin yeni tahayyüllerinin inşası için yerel tuzağı aşan müşterekleşmeleri içeren, kooperatif örgütlenmelerin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Müşterekleşme, Postkapitalizm, Turizm

Abstract

From an economic perspective, tourism is sometimes seen as a heartland, and at other times as a lifeguard. Tourism plays an indispensable role, especially in underdeveloped and developing countries whose economies are more focused on consumption than production. However, one of the most critical problems in tourism is that only the positive aspects are seen, while the negative ones are ignored. However, today, with neoliberal capitalism, the commodification of tourism has reached a remarkable level. Not only spaces, but also production, relationships, and many other things are becoming commodities. For this reason, the study aims to take a critical approach to tourism and tourism practices beyond the mainstream understanding of tourism. The study argues that eroding capitalism in tourism is possible through commoning and postcapitalist practices, and therefore alternative approaches to tourism are necessary. Especially, it is believed that focusing on the relationship between tourism and postcapitalism, which is often overlooked in research, and critiques neoliberal tourism practices through the context of commons will contribute to the literature. Within this scope, the study examines neoliberal capitalist practices, commoning, and cooperative relationships in the field of tourism. It has been concluded that cooperative organizations, which involve collaborations that overcome the local trap, are necessary for building new visions of the future.

Keywords: Cooperative, Commoning, Postcapitalism, Tourism

Makele Geliş Tarihi: 20.09.2025 Makale Kabul Tarihi: 22.12.2025

Sorumlu Yazar (Corresponding Author): Hilal GÜL (hilalgul@mu.edu.tr)

^a Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet Koçman MYO, Muğla/Türkiye (hilalgul@mu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-6020-6156

^b Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Muğla/Türkiye (aaslan@mu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-8494-7063

* Bu çalışma Hilal Gül'ün Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda yazılan doktora tezinden üretilmiştir.

DOI: 10.5281/zenodo.18037573

1. Giriş

Müşterekler hem piyasa ekonomisine bir alternatiftir hem de piyasadan kaçmak için gerekli bir koşuldur. Piyasadan uzaklaşmak, müştereklere erişimi, onların korunmasını ve müştereklerde toplumsal ilişkileri yeniden kurma becerisini gerektirir (Fournier, 2013: 451). Müştereklerde iki tür bakış vardır. Birincisi Elenor Ostrom'un savunduğu ortak havuz kaynakları (OHK). Bu bakışın kapitalizmle bir sorunu yoktur ve genel olarak yerel maddi müştereklerin yerel sosyal gruplar tarafından yönetilmesine odaklanır. Ancak bu bakış yerel tuzağa düşme eğilimindedir. Diğer "müşterekleşme" bakışıdır. Bu bakış müştereklerin üretilmesini herhangi bir kapalı gruba indirgemez, böylece yerel tuzağına düşmeden müşterekleri postkapitalizm yolunda yönetmek ister.

OHK bakışını benimseyen araştırmacılar, müştereklerin çökme noktasına gelmesine neden olan aşırı kullanım ve müştereklerin trajedisi olarak ifade edilen durumun güvensizlik, karşılıklı ilişkinin, kolektif eylemin ve kuralların/kurumların olmayışından kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu bakışın karşısında olan ve konuya eleştirel yaklaşan "müşterekleşme" bakışına göre altta yatan sorun, kural/kurum eksikliğinden değil, kapitalizminden kaynaklanan müştereklerin çitlenmesi ve bireyci, kapitalist öznelliklerden ileri gelmektedir (Velicu ve García-López, 2018: 56). Müşterekleşme konusuna dikkatli yaklaşmak gerekir. Çünkü müşterekleşme pratiklerinin güçlendiren, özgürleştiren tarafına odaklanırken, farkında olmadan bu alanda her şeyin doğru olduğu algısına kapılabiliriz (Bolat, 2020). Anlaşılabileceği üzere ana akım ve eleştirel düşünce, müştereklere farklı yaklaşmaktadır. Ana akım tarafından önceleri kısıtlı bir incelemeye tabii olan müşterekler, zaman içerisinde özellikle neoliberal etkiler nedeniyle daha eleştirel bir perspektiften (müşterekleşme bakışıyla) incelenmeye başlanmıştır.

Müştereklerle ilgili eleştirilerin başlangıcı, kapitalizm öncesindeki tarım topluluklarının kolektif topraklarının yok edilişidir. 16. - 18. yüzyıl arasında Avrupa'daki topraklar, genişleyen dünya pazarında tarım ürünlerini satmak isteyen tüccar toprak ağalarınca kuşatılmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan çitlemeler, kırsal nüfusun yerinden edilmesine ve buna bağlı mücadelelere neden olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında ise küresel sermaye ile karşı karşıya gelen aktivistler ve teorisyenler tarım arazilerinin sürekli çitlenmesi ve kırsal nüfusun yerinden edilmesinin neden olduğu toprak savaşları gibi konular üzerinden, müşterekler perspektifinden özelleştirmeyi, deregülasyonu ve kamulaştırmayı farklı konularda eleştirebilecekleri bir alan bulmuştur. Müşterekler,

eskiden gelen ilkel sermaye birikimine ve mevcut teknoloji tabanlı birikime karşı farklı mücadeleleri bir araya getirip ilişkilendiren bir kavram hâlini almıştır (Peuter ve Witheford, 2010). Günümüzde müştereklere yönelik teoriler iktisat, hukuk, tarih, sosyoloji, felsefe gibi disiplinler arası bağlantılar kurmaktadır ve farklı etki alanlarına sahiptir. Özellikle alternatif teoriler, müşterekler konusunun önemini vurgulamaktadır (Uymaz, 2018: 91).

Neoliberalizmle birlikte müştereklerin en yoğun kullanıldığı alanlardan biri turizm olmuştur ve kapitalizm, turizmde çitlemeleri artırmıştır. Fornier (2013: 436) ‘ e göre müştereklerin çitlenmesi, kapitalist gelişimde tek seferlik bir süreç değil, en başından beri kapitalizmle birlikte ilerleyen bir süreçtir. Harvey (2015a)’ in de ifade ettiği gibi turizm aracılığıyla kültürün, tarihin ve pek çok şeyin metalaştırılması mülksüzleştirmeyi beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda da müştereklere yönelik dışlamalar ve kısıtlamalar yaşanmıştır. Turizmle birlikte doğanın, denizin olduğu alanlar cazip hale gelmiştir. Günümüzde ekonomisi turizme dayanan ülkelerde müşterek mekânlardan olan doğa, hoyratça kullanılmakta ve seyirlik, haz veren bir metaya dönüşmektedir. Sadece turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlar (deniz, dağ, göl, manzara vb.) değil, aynı zamanda turizm pratikleri (çalışanların güler yüzü, iletişimi vb.) de metalaşmaktadır. Turizm bu şekilde hem maddi müşterekleri (dağ, paj vb.) hem de gayri maddi müşterekleri (atmosfer, miras vb.) çitlemektedir. Böylelikle, turizm sürdürülemez olmakta ve turizmi nasıl sürdürülebilir kılabilirizin yolları aranmaktadır. Fakat günümüzde uygulanan sürdürülebilirlik, kapitalizme hizmet eden ve ekolojik korumaya indirgenen bir yapıdadır. Özellikle, sürdürülebilirlik maskesi altında ‘tüketimin sürdürülebilirliği’ için çaba sarf edilmektedir.

Her ne kadar genel olarak ilgili yazında turizmin ekonomik-iktisadi faydaları üzerinde durulsa da, aslında turizmin tarihsel, kültürel, toplumsal vb. konularda gerçekleştirilen faaliyetlerle olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Young ve Markham (2020), turizmin yerleri metalaştırdığının bilinmesine rağmen nadir olarak bu durumun eleştirildiğini ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde turizme akademik olarak da yeterince eleştirel bir yaklaşımın olmadığı görülmektedir. Kapitalizm, turizm ve metalaşma ilişkisi üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken konulardır. Fakat turizm yazınında daha çok turizmin ekonomik faydalarına odaklanılmakta ve turizm alanında yaşanan eşitsizlikler, gelirin adil dağılmayışı, kültürde, doğada, mekânda yaşanan

metalaşmaya yönelik çalışmalar az sayıda kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada neoliberalizm- kapitalizm ilişkisi, müşterekleşme ve kooperatifler ilişkisi üzerinden postkapitalist bir yaklaşım irdelenecektir.

2. Neoliberalizm ve Kapitalizm

Bir toplumda ortak fayda adı altında, kişisel faydaların görmezden gelinmesine ya da bir tarafın faydasının diğer tarafın faydasından üstün tutulmasına neden olunuyorsa, bu durum sadece bir kandırmacadan ibaret demektir (Rand, 2004: 18). Bu, bir toplumda eşitsizliklerin görülmesi anlamına gelir ve yaşanan eşitsizliklerde de en etkin rol neoliberalizme aittir.

1970’ler itibariyle neoliberal söylemlerle birlikte sermaye, birikimin önlenebilmesi için yeni doğal alan arayışlarına girmiştir. Üretim ve kaynak kullanımı arttıkça doğa bir araca dönüşmüştür. Bu da küresel düzeyde eko-krizlere neden olmuştur. Piyasada çevreci ürünler popüler olmuş, yeşil pazar ve yeşil teknolojiler görülmeye başlamıştır (Coşkun, 2021: 778). Bu durumlara sebep olan neoliberalizm iki şekilde tanımlanabilir. Dar kapsamda neoliberalizm, 1980’li ve 1990’lı yıllar süresince oluşan ve yeni gelişmelere yol açma potansiyeli olan olayları ve politikaları ifade etmede kullanılabilir. Bu, 1980’li yıllarda kapitalist sınıfın, üst düzey yönetimle ittifak yaparak, uzun bir gerileme döneminin ardından iktidarını ve gelirini tekrar elde etme girişimi olarak değerlendirilebilir. On dokuzuncu yüzyıl kapitalizmiyle benzer özellikler göstermektedir. Daha geniş kapsamda neoliberalizm, sürdürülebilirliğin bazı özelliklerini içeren yeni bir kapitalizmi ifade etmede kullanılabilir, kapitalist sınıfın iktidarının ve gelirinin yeniden temin edilmesinin tarihsel sonucudur (Duménil ve Lévy, 2002: 53).

Görüldüğü üzere neoliberalizm kapitalizmden ayrı düşünülemeyen bir kavramdır. Hatta birçok konuda olduğu gibi doğa ile ilgili meselelere eleştirel yaklaşıldığında da karşımıza çıkan ilk şey kapitalizmdir. Bauman (2018)’ ın akışkan modern dünya olarak ifade ettiği günümüz yaşayışı her şeyi tükettiğimiz hatta tükendiğimiz bir yapı sergilemektedir. Sürekli bir hız, her şeye yetişme çabası, en önde olma hırsı ve daha pek çok özellik akışkan modern dünyaya aittir. Tükettikçe var olma, görünür olma hissi, bizi daha fazla tüketmeye yöneltmektedir. Tükettiklerimizin başında da doğa gelmektedir ve bu tüketimde kapitalizmin etkisi göz ardı edilemeyecek düzeydedir.

Tüketim; ekonomik, toplumsal, psikolojik, kültürel çok yönlü bir kavramdır. Tüketim bireysel olduğu kadar sosyal de bir yöne sahiptir. Özellikle kapitalist tüketim, toplumsal

yozlaşma, bireylerin tüketirken tükenmesi, eleştirilen konular arasındadır. Kapitalizm, bireyleri hep tüketime yönlendirmektedir (Dal, 2017: 2).

Kapitalizm yoksulluk, güvencesizlik, yabancılaşma, ve eşitsizlik getirir (Wright, 2020: 16). İnsan doğa etkileşimi kapitalizmde farklı şekildedir. Kapitalist üretimde, insanların ihtiyacının karşılanması, öncelikli değildir. Kapitalist üretimde önemli olan sermaye birikimidir. Geniş ölçekte üretim ile sürekli büyüme anlayışı hâkimdir. Bu durum da doğayı metalaştırmaktadır. Kapitalizm öncesindeki toplumlarda, doğa ile uyumlu ilişkiler söz konusuysa, kapitalist üretimle birlikte sermaye birikimi ön plana çıkmış ve insan-doğa ilişkisi derin bir zarar görmüştür (Erçandırlı, 2021: 996). Kapitalizmin sürekliliğinin sağlanması, yeni sermaye alanlarının varlığına bağlı olmuştur (Çoşkun, 2021: 778) ve kapitalizm, daimi surette sermaye birikimine ihtiyaç duymuştur. Bunun için de toprağın metalaştırılarak özelleştirilmesi, köylünün yerinden edilmesi, müştereklerin çitlenerek kişiye özel hale getirilmesi, müştereklerden yararlanma hakkının baskılanması, emeğin metalaştırılması yoluyla kentlerde eşitsizlik ve sınıflaşma ortaya çıkmıştır (Harvey, 2015a: 168; Harvey, 2015b: 72). Bu durumun turizm üzerinde de etkileri görülmektedir. Kapitalizmin küresel düzeydeki etkileriyle birlikte turizm ve metalaşma bağlantısı oluşmaktadır (Çuhadar ve Iseyeva Aksoy, 2022: 914). Turizm ve turizmde rolü olan doğa finans işletmeleri, sivil toplum kuruluşları, tur operatörlerinin teşvik ettiği neoliberal uygulamaların bir parçası olarak değerlendirilebilir (Duffy, 2013: 610). Turizmde değer üretimi, çitleme ve mülksüzleştirme ile gerçekleştirilirken, rantlar konaklama, ulaşım altyapılarıyla ilgili meta üretimine bağlıdır (Young ve Markham, 2020: 291). Turizm kapitalizmle ilgili çelişkilerin üretildiği ve gizlendiği bir alandır. Özellikle doğa kaynaklı turizm türlerinde ekonomik büyüme ve sınırlı doğal kaynaklarla ilgili çelişkilerle “kazan-kazan” üzerinden bir teşvik söz konusudur. Bu da metalaşmayla birlikte neoliberalleşen doğa ile gerçekleşir (Duffy, 2015: 529). Doğa kamusal alan, hayvanlar, deneyimler üzerinden yaratılan ekonomik değerle turizm için pazarlanabilir hâle gelmektedir (Duffy, 2015: 533; Urry, 2009).

Turizmde çevreye dost konaklama tesisi, doğada gerçekleştirilen deneyimler gibi girişimciliklere yoğunlaştığında turizmin olumsuz etkileri göz ardı edilebilmektedir. Söz konusu doğa temelli faaliyetler turizme ilgiyi yoğunlaştırmakta ve zamanla doğa metaya dönüşmektedir. Doğa, metalaşma süreciyle birlikte aslında piyasa değerinden dolayı korunmaya çalışılmaktadır. (Çuhadar ve Iseyeva Aksoy, 2022: 914, 927). Fletcher

(2011)' in yaptığı çalışma bu durumun güzel bir örneğidir. Çalışmada ekoturizm gibi korumacı yaklaşımlarda neoliberal kapitalizmin etkilerinin görüldüğü ifade edilmektedir. Özellikle özelleştirme, piyasalaştırma, metalaştırma gibi unsurlarla bireysel girişimciliğe özendiren bir yaklaşım söz konusudur. Kapitalist sistemde üretim ve tüketim incelendiğinde, aşırı üretim (aşırı birikim) eğilimi olduğu görülmektedir. Kapitalist çalışma koşullarına karşı, turizme girişen yeni orta sınıf, turizm endüstrisinin sağladığı hizmetleri tüketerek, sahiplere kâr temin etmektedir ve turizmin başarısı, kısmen kapitalizmin sürekliliğini sağlamasına bağlıdır.

Turizmde neoliberal kapitalizmin etkilerinin görüldüğü daha pek çok örnek vardır. Örneğin Tayland'da deniz güneş kum turizmi, kültür turizmi, doğa temelli turizm gibi pek çok turizm çeşidi bulunmaktadır. Tayland'da turizm gelişimi neoliberal kapitalizmle uyumlu gelişmektedir. Tayland'daki fil turizmi de bunun örneğidir. Tayland'da filler taşımacılıkta, ağaç kesiminde, turistik alana çekimde (safaride, sirkte, orkestrada, resim yapmada) kullanılır. Burada hayvan ve turist etkileşimi sağlanmaya çalışılmaktadır. Fil kamplarında konaklama, dağda yaşayan toplulukların kültürünü tanıma gibi etkinlikler birleştirilmektedir. Bu da sadece fillerin değil, kültürün de pazarlanabilir bir ürün olduğunu göstermektedir (Duffy, 2013). Madagaskar'da ise ekoturizmi teşvik için uluslararası kuruluşlar tarafından korumaya yönelik bir yoğunluk yaşanmaktadır. Ekoturizm ile doğanın küresel kapitalizme ve neoliberal kapitalizme hizmet etmesi söz konusu olmaktadır. Yunuslar, balinalar turizmde meta unsurlar haline gelebilmekte ve çeşitli gösteriler ya da deneyimler aracılığıyla sermayeye dönüşmektedir (Duffy, 2015). Turizmdeki metalaşmanın başka bir boyutunda ise turizmde kasırga olan alanları, soykırım olan alanları görmeye yönelik turizm türleri oluşurken, aynı zamanda “yok olma/tükenme”, “son şans” turizmi gibi adlarla kutup ayıları gibi nesli tükenmekte olan canlıları görmek, iklim değişikliği nedeniyle küçülen buzullara ya da sualtında kalma tehlikesindeki adalara yapılan turistik ziyaretler dikkat çekmektedir. Bir çeşit felaket kapitalizmi görülmektedir. Turizm şirketleri artık iklim değişikliğini bir pazarlama aracı olarak kullanmaktadır. Buzul turu gibi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan alanlara turlar düzenlenmektedir. Gönüllü turizmi gibi turizm türleriyle bazı canlı türlerini koruma çabalarına katkı sunma gibi faaliyetler, diğer turizm türleriyle (macera turizmi, spor turizmi gibi) birleştirilerek sunulabilmektedir (Fletcher, 2019). Farklı bir meta turist deneyiminde ise, Hindistan'da yapılan kaplan safarileri, doğa deneyiminin

metalaşmasının örneğidir. Kaplan görmeye dair ekonomi, yaban hayatı deneyimini kıt bir pazar metasına dönüştürmektedir. Sosyal medya aracılığıyla ve fotoğrafçılıkla somutlaştırılan turist bakışı, kaplanı meta simgesi haline getirmektedir. Turistin kaplanı “tükettiği” maddi deneyim, doğanın parası olanlar tarafından piyasa aracılığıyla ulaşabildiği bir alan olduğu, kaplanın da hem sosyal statü hem de ekonomik hiyerarşi ile ulaşılabilir olduğu görüşünü pekiştirmektedir (Vasan, 2018). Metalaşan sadece yerler değildir, turizmle birlikte kültür de metalaşmaktadır. Özellikle korumacı yaklaşımla hareket edildiğinde örneğin (Urry, 2009: 185) bir köyün-kentin eski yapısının korunması, oraya daha fazla turistin gelmesine ve o yerin kalabalığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Günümüzde otantik olana ilgi arttıkça, yerel ve özgün olan, kitleleri kendine çekmektedir. Bunun sonucunda özgün olanı sıradan hâle getirmektedir. Kültürel unsurlar, maddi bedel karşılığında metalaşmaktadır. Oluşan tüketim kültürüyle yerellik, otantiklik ve kültür satılabilen nesnelere dönüşmektedir (İlsay vd., 2017). Bazı köylerde dahi çeşitli zincirlerin fast food restoranları görülebilmektedir (Kırlar Can vd., 2017). Köy kahvaltısının içinde otantiklikten uzak bir şekilde salam, sosis gibi ürünler yer almakta ve alışılan köy kültüründen başka bir şeye dönüşmektedir (İlsay vd., 2017). Yapılan çalışmalarda örnek verilen turizm pratikleri, sürdürülemez bir turizm anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle turizmde postkapitalist çabalara, (Fletcher, 2025: 472) yeni üretim biçimlerine, sermaye birikiminden kaçınmaya, üretimi metalaştırmamaya ihtiyaç vardır. Turizmin postkapitalist bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için özelleştirmeden uzaklaşıp, müşterekleşmeye dayanan bir yapıya dönüşmesi gerekir.

3.Müşterekler

Son dönemde, çeşitli aktivistler ve gruplar tarafından kentler daha demokratik, iş birliğine dayalı ve kapsayıcı bir şekilde yeniden inşa edilmektedir. Bu, özelleştirme ve metalaştırmaya karşı bir mücadeleyi içermektedir. Mekânın üretimine katılma hakkını talep eden gruplar, kentin herkese açık olması gereken bir kaynak olduğunu düşünmekte ve bu yönde faaliyette bulunmaktadırlar. Kentsel müşterekler, günümüzde daha fazla ilgiye maruz kalmaktadır. Akademisyenler tarafından yeni müşterekler olarak ifade edilen ve paylaşılan binalar, parklar, boş araziler, bahçeler gibi kentsel kaynak türlerini de kapsayan bir kavramsallaştırma yapılmaktadır. Hatta meydanlar, sokaklar, kentin kendisi de müşterekler olarak görülmektedir (Borcan, 2022).

Müştereklere artan ilgi, süren sosyo-ekolojik krizler dikkate alındığında, kapitalizme artan alternatif arayışın bir sonucudur. Neoliberal kapitalizm tarafından müşterekler daha fazla kuşatıldıkça eski müşterekleri geri kazanma ve bu süreçlere karşı yenilerini icat etmeye yönelik eylemler de artmaktadır. Fakat müştereklere yönelik farklı anlayışlar geliştirilmesinde çeşitli tuzaklar bulunmaktadır. Müşterekler ve müşterekleşme pratikleri ile ilgili anlayışımız kısıtlı kalmaktadır (García-López vd., 2021: 1199-1200). Bu kapsamda aşağıda öncelikle ‘‘CPR (OHK-Ortak Havuz Kaynakları)’’ sonra da ‘‘Commoning (Müşterekleşme)’’ bakış açıları incelenecektir.

3.1.CPR (OHK-Ortak Havuz Kaynakları)

CPR (OHK- Ortak Havuz Kaynakları), ekonomistler ve siyaset bilimcilere göre, bir kullanıcı tarafından kullanımının diğerleri için mevcut olan miktarı azalttığı fakat ek kullanıcıların dışlanması zor ya da imkânsız olduğu kaynaklar olarak ifade edilir (Briassoulis, 2002:1066).

OHK, Elinor Ostrom ve onun görüşünü benimseyenler tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda daha çok maddi unsurlara, ormanlar, su, balıkçılık gibi yerel doğal kaynaklara ve bu kaynakların kırsal alanlarda ortak yönetim biçimlerine odaklanılmaktadır (García-López vd, 2021). Kaynak kullanıcıları arasında kullanım, erişim ve yönetim haklarını tanımlayan öz-yönetim temelli ortak mülkiyet rejimiyle, yönetilirler (Verheij vd., 2024). OHK’ da daha çok kırsal alanları ve kırsaldaki yereli kapsayan bir yaklaşım vardır (Su vd., 2022). Belirli bir grubun elinde, dışa kapalı bir yapı söz konusudur. OHK bakışında müşterekler, genellikle üyelerinin homojenliği temelinde inşa edilir, çoğunlukla kapalı topluluklar yaratır, bir dışlama söz konusudur ve ‘öteki’nden koruma sağlanır, bu da müştereklerin ima ettiği şeyin tam tersi bir anlayıştır (Caffentzis ve Federici, 2014: 100). OHK bakışı, müşterekleri postkapitalist bir uygulama, başka bir ifadeyle kapitalist piyasa ilişkilerine bağımlılığı kırabilecek sosyal ilişkiler ve yaşam biçimlerini gerçekleştiren bir uygulama olarak kavramsallaştırmaktan uzaktır (Fournier, 2013: 450). Sonuçta, müşterekler yalnızca ürettiğimiz kaynakları eşitlikçi bir şekilde paylaşma aracımız değildir, aynı zamanda kolektif gücün oluşturulmasında bir taahhüttür, hayatımızın her alanında müşterekleşmeyi teşvik etme taahhüdüdür (Caffentzis ve Federici, 2014: 103). OHK bakışında eleştiriye açık alanlardan biri de yerel tuzağa açık olmaktır. Yerel tuzak, yerel olanı ‘‘iyi’’ olarak gösterir. Hâkim görüşe göre, topluluklar kendi kaderlerini kendileri kontrol etmeli ve buyüzden karar alma süreci mümkün olduğunca

yerelleştirilmelidir. Özellikle müştereklere yönelik hak talebi, kolaylıkla yerel tuzağa yol açar. Bu durum, daha geniş kamuoyunun çıkarları yerine, yerel sakinlerin çıkarlarına öncelik vermeyi teşvik eder. Neoliberalizme karşı yeni demokratik fikirleri ve uygulamaları geliştirerek cevap verirken, yerel tuzağın farkında olmak ve ondan kaçınmak çok önemlidir, çünkü bu tuzak hem demokrasi hem de sosyal adalet için önemli bir tehlike oluşturmaktadır (Purcell, 2006:1923). Yerelin temsili, bir takım dışlamaları, iktidar gücünün kullanımını gerektirir ve bunlar genellikle gizlenir (Kenis ve Mathijs, 2014: 172, 175). Yerel, aslında belirli insanların, yerlerin ve yaşam tarzlarının dâhil edilmesini ve dışlanmasını ifade eder. Yerellik, yerel seçkinlerin kendileri için koruyucu bölgeler yaratmasının bir aracı olmamalıdır (Dupuis ve Goodman, 2005: 361, 364).

İlgili alan yazında da OHK bakışını kullanan turizm çalışmalarında doğa ve yerel vurgusu dikkat çekicidir. Ekonomik açıdan, turizmle uğraşan yerel sakinlerin, turizm müştereklerini geliştirerek tüketicilere turizm ürün ve hizmetleri sunmalarının ana nedeni, ürün ve hizmetlerin kendilerine gelir ve kâr getirmesidir (Su ve diğerleri, 2005). Müşterekler zarar gördüğünde sosyal adalet de iyi hizmet etmemektedir. Bir bölge sosyoekonomik açıdan ne kadar kırılgan hale gelirse, kendi kendine yeterliliği de o kadar risk altına girer. Hatta karar alma süreçlerinde yerel katılımı aslında yerel çıkarlara destek olunmasına katkı sağlanmış olur. Bu nedenle turizm müşterekleri ile ilgili asıl amacın ne olduğunu iyi analiz etmek gerekmektedir (Briassoulis, 2002).

Yerel topluluk temelli doğal kaynak yönetime (CBNRM) katılan birçok köy, yerel düzeyde kazanç sağlama beklentisiyle turistik faaliyetlere odaklanmaktadır. Yerel topluluk temelli doğal kaynak yönetiminden nasıl yararlanabileceğinin bilgisi, yerel siyasi elitlerin elindedir ve koruma çalışmalarına gerçek katılım oldukça sınırlıdır. Yerel elitler çoğu sakinden daha fazla kazanç elde etmektedir (DeMotts vd., 2009). Bir turistik destinasyonun ortak alanları turistler, yerel halk ve diğerleri tarafından paylaşılır. Bu kişileri kaynak kullanımından muaf tutmak zordur. Ortak alanların tek bir kişiye özgü olmaması nedeniyle, kırsal turizme katılan hiçbir yerel halk, başkalarının ortak alanları düşük maliyetle kullanarak gelir elde etmesini engelleyemez. Hatta insanlar, turizm ortak alanlarından düşük maliyetle kâr elde edebileceklerini fark ettiklerinde, giderek daha fazla kişi kırsal turizme girmeyi tercih eder. Kırsaldaki yerel halkın ortak alanları geliştirmeye çalışmasının nedeni kâr elde etme arzusudur. Ticari çıkarlarını korumak isteyen yerel halk, çok sayıda insanın ortak alanlara girmesine ve daha fazlasını talep

etmesine neden olur. Dolayısıyla, kırsal turizme katılan yerel halkın grup çıkarları, turizmin genel gelişimine yansiyabilir (Su vd., 2025). Örneğin yerel topluluk, eko turizm faaliyetleri kapsamında OHK' yı daha etkin kullanmak ve yönetmek için özel şirketlerle, tur operatörleri ya da STK'lar ile ortaklıklar kurabilmektedir. Topluluklar ve özel şirketler arasındaki eko turizm ortak girişimleri, giderek yaygınlaşmaktadır. Eko turizm faaliyetleri kapsamında elde edilen gelirler, yerel topluluk ve şirketler arasında paylaşılmaktadır. Çoğu yerde eko turizm, bu tür yerel geçim kaynaklarını geliştirmek, arazi ve kaynaklar üzerinde yerel kontrolü artırmak gibi nedenlerle yapılmaktadır. Bazı yerlerde eko turizmden kâr elde edilip dağıtılırken, araziler üzerinde mülkiyet hakkı elde edilirken ve hatta sınırları genişletmek için hükümetle iş birliği yapılırken, topluluk üyesi olup olunmadığı belirleyici roledir. Yerel topluluk üyeleri kaynaklara kimin, hangi koşullar altında erişebileceği ve eko turizm bağlamında yeni ya da eski yöntemlerle nasıl yönetilmeleri gerektiği konusunu da tartışmaktadır. Çıkar sağlama durumuna göre eko turizme ilgi oluşmaktadır, bazı kaynaklar çekiciliğini kaybederken bazıları hâlâ yerele kazandırdığı için çekiciliğini korumaktadır (Stronza, 2010). Eko turizm gibi yaban hayatı turizmi de potansiyel bir OHK sorunudur, çünkü ortak kaynaklardan turistleri dışlamak zordur, deneyimleri başkalarının faaliyetlerinden etkilenir ve yaban hayatı üzerinde olumsuz etkiler meydana gelir. Bazı yerlerde kaplumbağalar, göçmen su kuşları, köpekbalıkları gibi canlılar yaban hayatının kaynağı olduğu için avlanmaları yasak ya da kısıtlı olabilirken, başka bir yerde bunlar insanlar tarafından yiyecek olarak tüketilebildiği için yerel halk tarafından avlanabilmektedir (Moore ve Rodger, 2010). Görüldüğü üzere, yerelin kontrolüne bırakıldığında ortak havuz kaynakları belirli çıkarlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Aynı zamanda eko turizm gibi uygulamalar ve sözde doğa temelli turizm üzerinden doğa metalaşan, sömürülen bir müşteriye dönüşmektedir. Ortak kullanım alanlarının girişimciliğe maruz kalması da OHK ile ilgili başka bir sorundur. Yerli ve yabancı turizm girişimcileri ve yetkililer, genellikle ortak kullanım alanlarını koruma konusunda “bekle ve gör” yaklaşımındadırlar. Eğer talep düşerse planlandığı gibi o kaynak ya uzun süre ya da hiç kullanılmaz. Kamuya ait kaynaklar da turizmi desteklemek amacıyla korunup geliştirilir. İnsanların tutumlarına ve toplulukların ekonomik gelişim düzeylerine göre bireysel girişimcilikle doğal ve kültürel kaynaklar korunur. Turizmde girişimcilerin kısa görüşlü kararları, genelde kaynakları sömüren ve plansız olan farklı türlerdeki kalkınmayla sonuçlanır. Kaynaklar tükenirse, varlıklı

yatırımcılar başka yerlere gider (Briassoulis, 2002). Böylelikle tüketilebilecek yeni girişim alanları keşfedilir. Bu da müşterekler açısından bir trajedi demektir.

OHK bakışıyla müştereklerin trajedisi, insanların iyi bildiği bir ifadedir. Ne yazık ki bu anlayış, insanlara ve çevreye faydalı olan ve iyi işleyen birçok müşterek alanın kapanmasını ve yok edilmesini haklı çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. Müşterekleşme, faydaları herkesin refahını dikkate alarak paylaşmayı içerir. Müşterekler toprak, su, hava, bitki, hayvan ekolojileri gibi biyofiziksel dil, müzik, kutsal semboller, sanat eserleri gibi kültürel eğitim, sağlık, siyasi sistemler gibi sosyal ekolojik, bilimsel, teknik bilgi gibi kapsamlı bir alana sahiptir. Müşterekler, ev ve aileden, ulusal ve uluslararası düzeye kadar geniş bir ölçekte dir. Müşterekler sosyal hareketleri, taban örgütlerini, hükümetleri, kurumları, işletmeleri içerir (Gibson Graham vd., 2016). Ancak CPR, müşterekleri bu kadar detaylı, derin ele almaz, postkapitalist kapsamda kullanmaz ve daha önce de ifade edildiği gibi yerel tuzağa yol açabilir. Özellikle, yerel içindeki güç dengesizlikleri göz ardı edilebilir. Bu nedenle müşterekleri sadece maddi kaynaklar üzerinden değerlendiren anlayış yerine, müştereklere duygulanımsal, ilişkisel yönden de bakan ‘‘Commoning (müşterekleşme)’’ yaklaşımı gereklidir.

3.2.Commoning (Müşterekleşme)

Commoning (müşterekleşme) bakışı, son yıllarda müşterekleri farklı bir şekilde kavramsallaştırmaktadır. Müşterekleşme bakışıyla müşterekleri, duygusal ilişkisellik, duygusal karşılaşmaların mekânları ve öznelliği besleyen bir dizi uygulama olarak düşünmek, kapitalist olmayan öznelliklere ve postkapitalist bir geleceğe alan açar. Bu yaklaşım, müşterekleri sadece kaynak olarak değil, ilişki ve süreç olarak görmektedir. Çünkü müşterekler yalnızca paylaşılan doğal kaynaklar değil, aynı zamanda eylemde bulunma ve tepki verme konusundaki paylaşılan duygusal kapasitelerimizdir. İnsanlar ve insan ötesi maddi dünya arasındaki duygusal karşılaşmaların ve bu ilişkileri besleyen pratiklerin alanlarıdır. Müşterekler hem maddi kaynaklar hem de öznelliğin koşulları olarak, insanların ve insan ötesi aktörlerin emeğinin ve yaratıcı enerjilerinin bir araya gelmesiyle üretilir (Singh, 2017). Sermayenin eleştirel analizinde, yaşamın kurulması ve yeniden üretimin sağlanmasında, sermayeye karşı direnen toplumsal bir güçtür, yaşam ve üretim için işbirliği ile inşa edilen bir yapıdır. İnsanların güçlerini birleştirebildiği, yerelliği aşan, sermayenin farklı biçimleriyle kurulan müşterek alanlar üzerindeki güçlere meydan okuyan ağ bağlantılı oluşumlardır (De Angelis, 2013). Burada, hem ortak

üretimde yer alan öznelere hem de onların ilişkisiyle bağlantılı ortaklık süreciyle ilişkili bir dönüşüm söz konusudur (De Angelis, 2010). Müşterekleşme yaklaşımında müşterekler, insanların temel ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda onların, sermayenin taleplerini reddedebilmeleri için alternatif yaşam araçlarına erişebilmelerini sağlamalıdır (De Angelis, 2013). Postkapitalist bir yaklaşımla müşterekler hem yeniden üretim koşullarımız üzerindeki kontrolü geri kazanabileceğimiz özerk alanlar hem de kapatma süreçlerine karşı çıkmamızı ve hayatlarımızı giderek piyasadan, devletin denetiminden kurtarmamızı sağlayan bir yapı olarak düşünülmelidir (Caffentzis ve Federici, 2014: 101). Müştereklerin doğal bir kaynak olduğunu söylemek yanıltıcı ve tehlikelidir; müşterekler bir faaliyettir, doğa ile ayrılamaz ilişkilerdir. Söz konusu kavramı bir isim, bir özne olarak kullanmak yerine bir fiil, bir faaliyet olarak değerlendirmek daha doğru olabilir (Partelow ve Manlosa, 2022). Müşterekleşme, sadece kaynakların teknik yönetimi değil, aynı zamanda ortak yaşanabilir ilişkileri sağlamak için verilen bir mücadeledir (Velicu ve García-López, 2018) ve müştereklere duyarlı olan, onları yeniden üreten bir emek olarak düşünülebilir, birlikte olma sürecini içerir (García-López vd., 2021: 1211). Müşterekleşme kişilerarasıdır, ortaklık duygusuna odaklanır. Birlikte yaratmak, kolektif eylem gerektirir. Herkes etnik kökeni, cinsiyeti, sınıfı, yaşı, diğer sosyal- fiziksel- entelektüel özellikleri, yeteneklerine bakılmaksızın kendilerini etkileyen süreçlere katılabilmelidir. Birlikte yaratmanın ilişkiselliği ve kapsayıcılığı arzu edilirken, dikkatli olunmazsa dışlayıcı olunabilir ve bu durum da müşterekleşmeye gölge düşürür (Kraff ve Jernsand, 2025). Bu nedenle De Angelis (2013)' e göre, baskı, sömürü ve adaletsizlik olmadan yeni bir sosyal doku oluşturulmalıdır. Yerellik sınırlarını aşan, ortak mülkiyet hâkimiyetini sorgulayan ağlardan oluşan müşterekleşmeler gereklidir. Başka bir ifadeyle, müşterekleşmenin paylaşım yoluyla işbirliği biçimleri üreten bir güç olarak kalabilmesi için, yerleşik herhangi bir topluluğun sınırlarını aşan bir süreç olması, her zaman "yeni gelenlere" açık olarak dönüşmesi gerekir. Ancak bu şekilde müşterekleşme, kelimenin tam anlamıyla kendini icat eder ve ortak bir dünyanın yaratılmasına çalışır (Stavrides, 2015: 12, 14).

Zapatistalar, dünyayı değiştirmenin çok zor, hatta imkânsız olduğunu, yepyeni bir dünya kurmanın ise mümkün olduğunu savunurlar. Dünyanın her yerinde insanlar, müşterekleşme ile bunu gerçekleştirmektedir (Esteve, 2014: 156). Bu nedenle turizm alanında da müşterekleşme önemli bir yere sahiptir. Çünkü turizm pratiklerinin

gerçekleştirildiği yerler müşterek alanlardan oluşmaktadır ve turizm pratiklerinin postkapitalist bir şekilde gerçekleşebilmesi için müşterekleşme bakışına ihtiyaç vardır. Baud vd. (2019)' nin araştırması bunun güzel bir örneğidir. Araştırmacılar, Orta Amerika'daki orta büyüklükteki Guatemala şehrindeki Quetzaltenango'da (halk arasında Xela olarak adlandırılmaktadır) farklı müşterek kullanım deneyimlerini incelemektedir. Xela'daki Colectivo Orgánico, Xela'daki agroekolojik projelerden oluşan dayanışma ekonomisi ağı, kırsal gıda üreticileri ile kentsel tüketiciler arasında kurduğu bağlantı ile kentsel-kırsal ilişkileri, agroekolojik bilinci ve gıda egemenliğini teşvik etmeye yardımcı olur. 2007'de oluşturulan bu kolektif zaman içinde mağazaları, restoranları, otelleri, sağlıklı gıda arayan tüketicileri ve kentsel ile kırsal çiftçileri bir araya getiren bir platform haline gelmiştir. Bir başka örnek olan Museum Ixkik geleneksel kültürün sergilenmesi ve aktarılması için oluşturulan bir yerdir. Museum Ixkik'te antika ve çağdaş Maya giysileri toplanarak Maya kültürü ve tarihine, yeniden değer kazandırılır. Aynı zamanda müzede, çeşitli Maya kadın tekstil dernekleri, uluslararası turistlere hem dokumaları satarak hem de dokuma sanatını öğreterek Maya kültürünü canlandırmaktadır. Üretim ve kültürün farklı kurumların, kişilerin katkıları ve işbirliği içinde sağlanması postkapitalist müşterek bir çabanın sonucudur ve bu şekilde yeni öznellikler inşa edilebilecektir. Yine bir başka örnekte Dalla Torre vd. (2025), İtalya'nın Kuzeydoğu Alpleri'ndeki üç dağlık kırsal vadide, müşterekleşme pratikleriyle, bu pratikler için kolektif olarak bir kırsal festival yaratma sürecini incelemişlerdir. Kültür, spor, mutfak ve el sanatları alanlarındaki kişilerden yararlanarak, farklı alanlardaki uzmanlıkların birleştirilmesi, hem faaliyet tasarımında hem de mekânın yeniden canlandırılmasında somut dönüşümlere yol açabilmektedir ve bu, festivalin kolektif etkisini artırabilir. Müşterek tasarım ve çeşitli bilgi sistemlerinin anlamlı şekilde bütünleştirilmesi, festivalin tüm katılımcılarının müşterekleşme deneyimleriyle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Proje, başlangıcından itibaren mimarlar, tasarımcılar, kültür ve spor dernekleri üyeleri, eğitimciler, çiftçiler, sanatçılardan oluşan bir profesyonel grubuyla yakın iş birliği içinde tasarlanmıştır. Festivalin iki temel amacı vardır. İlki, İtalya'nın Kuzeydoğu Alpleri'nin üç dağlık kırsal vadisinde faaliyet gösteren çeşitli ortak kullanım uygulamalarını görünür kılmak ve birbirine bağlamak. İkincisi, sanat ve tasarımı ortak bir dil olarak kullanarak mekâna, insan ve insan olmayan unsurlara karşı kolektif bir duygu geliştirmektir. Festival birden fazla aktörü gayriresmî ve üretken bir etkinliğe dâhil ederek, müşterekleşme pratiklerinin

krizlerle mücadelede nasıl oluşturabileceğini göstermektedir. Festival, müşterekleri görünür kılma, onları birbirine bağlama ve kolektif bakımı mümkün hale getirme hedeflerine etkili bir şekilde ulaşmıştır. Ağ oluşturma güven ve iş birliği teşvik edilerek farklı seslerin ve bakış açılarının bir arada var olmasını sağlamıştır. Farklı nitelikteki kişilerin bir araya gelerek, yardımlaşarak, birbirlerine ve topluma karşı sorumlulukla yaklaşımları postkapitalist öznellikleri beslemiştir.

Çalışmalardan da anlaşılacağı üzere bizim, müştereklerin sosyal ilişkilerimizi dönüştürmesinin ve bunu nasıl sağlayacağımızın yollarını aramamız gerekiyor (Caffentzis ve Federici, 2014: 97). Bu nedenle, yaşanan sorunların kaynağı olan neoliberal kapitalizmi derinleştiren ve güçlendiren, yeni sermaye birikimini, değer üretimini, metalaştırma biçimlerini yeniden başlatan eylemlerin farkında olmalı ve bu duruma eleştirel yaklaşmalıyız (Chatterton, 2016: 405). Günümüz neoliberal kapitalizmi, dünya siyasetini, ekonomisini, kültürünü yönlendirmekte, insanların hem doğa hem de birbirleriyle nasıl etkileşime girdikleri konusunda yönlendirici olmaktadır (Heynen ve Robbins, 2005: 5). Ayrıca günümüz kentleşmesinde butik bir hayat ve bireysel mülkiyet arzusunun hâkim olduğu neoliberal bir toplum yapısı görülmektedir. Mekânı kapsayan tekel üretimler, zaman içerisinde sermayenin birikim alanlarına dönüşür (Harvey, 2015b: 56, 88). Bu durum günümüzde kırsal için de geçerlidir, bu nedenle neoliberal kapitalizmin etkileri iyi analiz edilmelidir. Özellikle kırsaldaki müşterekleşme pratiklerinde yerel tuzağa dikkat edilmelidir, Dupuis ve Goodman (2005: 361, 364) yerelin toplumsal direniş hareketine nasıl dönüştürebileceğinin yolları aranmalıdır. Genellikle yerel, eşitsizlik ve hegemonik egemenliğin görüldüğü bir alandır. Bu nedenle yeni bakış açıları geliştirilmelidir. De Angelis' in (2013) ifade ettiği gibi sermayenin tahakkümünden kurtulabilmek için müşterek bir zeminde, metasız sosyal üretim sistemlerinin organize edilmesi zorunludur. Bu sistemlerin kurulabileceği oluşumlardan birisi kooperatiflerdir.

4.Müşterekleşme ve Kooperatifler

Erik Olin Wright, postkapitalizm kapsamında toplumsal eşitsizliklere, piyasanın başarısızlığına ve kapitalist toplumun zayıf demokrasisine yönelik eleştiriler yapmıştır. Wright, bu kapsamda sosyalist ekonomi, kooperatif piyasa ekonomisi, postkapitalist demokratik ekonomi gibi farklı terimler kullanmıştır. Sosyal ekonomiyi, kooperatif üretimi, ilişkisel demokrasiyi yansıtan bilgiye erişilebilen açık platformlar, işçi

kooperatifleri gibi örnekler oluşmuştur (Albo, 2021: 312, 314). Albo (2021)' ya göre, toplumsal yeniden üretim faaliyetleri içinde yer alan bir kooperatifler ağı, sermaye ilişkilerine meydan okuyabilir. Yaşlı bakımı, çocuk bakımı, karşılıklı yardımlaşma, gıda bankaları, konut kooperatifleri gibi müşterek bir alan oluşturabilir. Bu oluşumlar, hayatımızı ve üretim koşullarımızı özerkleştirme imkânı sunabilir. Bu şekilde çitlemelere karşı koyabilir, piyasa mantığından uzaklaşabiliriz ve turizm gibi çitlemelerin gittikçe arttığı alanlarda da müşterekleşmeye dayalı kooperatif oluşumlardan yararlanabiliriz. Bu amaçla turizm alanında yapılan çalışmaları incelediğimizde, kooperatiflere farklı konular bağlamında yaklaşıldığını görmekteyiz. Çalışmalarda sürdürülebilirlik, agro turizm, eko turizm, kırsal turizm, kırsal kalkınma, girişimcilik, turizmi geliştirme, topluluk gelişimi (Akkaya, 2019; Atasoy, 1989; Ceylan, 1998; Gladwell, 2015; Rogers, 2004; Serinikli, 2019; Tunalı, 1995) gibi konularla kooperatifler ilişkilendirilmektedir.

Kırsal kooperatiflerin kırsal alanlarda turizmi nasıl geliştirebileceğini, İran örnek olayı üzerinden inceleyen bir araştırmada, İran'da gençlerin kırsal alanları terk edip eğitim ya da iş için büyük şehirlere gittiği ve genellikle memleketlerine geri gelemediği belirtilmiştir. Bu nedenle kırsal kooperatifin de devrede olduğu bir sistemle gençlerin kırsalda kalması arzu edilmektedir. Fakat bu çabalar, kırsal kooperatiflerin turizm sektöründeki rolünün belirlenmemiş olması, sosyo-kültürel ve politik engeller, insan ile ekonomik kaynak eksikliği gibi nedenlerle sonuçsuz kalmaktadır. İstenilen başarının elde edilebilmesi için devletin, söz konusu engellere karşı duyarlı olması ve çözüm odaklı hareket etmesi gerekir. Turizmin kırsal kooperatiflerle birlikte ilerlemesi için katılımcıların teşvik edilmesi, öğrenmenin teşvik edilmesi, kırsal alanlarda becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Aref ve Gill, 2009).

Turizmde başka bir kooperatif oluşum örneğinde, Guatemala'daki bir kahve kooperatifi tarafından kahve turizminin gelişimi incelenmektedir. Kahve turunun geliştirilmesiyle birlikte, La Voz'daki örgütsel kapasite güçlenmiştir. Kapsamlı eğitim fırsatları yakalanmıştır. Fakat kooperatifin bazı kuruluşlardan aldığı dış destek olmazsa, kahve turunun başlayabilmesinin çok zor olacağı ifade edilmiştir. Gelecekteki finansal başarı bölgenin fon sağlayıcıları ve rakip turizm işletmeleri ile ittifak kurulabilmesine bağlıdır. Ayrıca San Juan'daki lise öğrencilerinden turizm alanında eğitim görenlere staj imkânları sunulabilir (Lyon, 2013).

McGehee ve Meares (1998) ise yaptıkları araştırmada, farklı biçimlerde turizmle ilgili kooperatiflerin topluluk gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu incelemişlerdir. Kooperatiflerin ağ oluşturma seviyeleri ile topluluk etkileşimi arasında bir ilişki söz konusudur. Ne kadar yoğun ve kapsamlı bir ağ oluşturulursa, kooperatif topluluğa o kadar uyumlu olur ve toplulukla ilişkisi de o derece güçlü olur. Aktürk ve Demir (2021) de kooperatiflerin bu yönüne dikkat çekmekte ve turizmin istihdam sağlaması, gelir sağlaması, farklı kültürlerden insanları bir araya getirmesi gibi nedenlerle kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapının dönüştürülmesinde önemli bir rolü olduğunu, aynı zamanda halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, dayanışma anlayışı içinde bir araya geldiği örgütsel yapı olan kooperatiflerin de, kırsal alanların geliştirilmesinde hayati bir işlevi olduğunu belirtmektedirler. Söz konusu çalışmalarda görüldüğü üzere daha çok kırsala, kırsalın gelişimine ve kırsal turizme yönelik, yerelin ön planda olduğu bir anlayış hâkimdir. Ancak bu tarz yaklaşımlar, yazarların da belirttiği dışsal desteğe bağımlılık ve yerel elitlerin hâkimiyeti riskleri nedeniyle, tam anlamıyla postkapitalist bir müşterekleşme örneği olmaktan uzak olabilirler. Her ne kadar bunlar yerele bağlı olsa da yerel tuzaga düşmemek için kooperatif oluşumlarda müşterekleşme ilkelerini (herkese açık olma, sadece doğal kaynaklar değil aynı zamanda herkesin kesten sorumlu olduğu sosyal ilişkiler gibi) benimsemek ve postkapitalist bir bakışla konuya yaklaşmak gerekir. Bunun örneği Fletcher vd. (2023)' nin çalışmalarında görülür. Araştırmacılar turizmin gelişiminde postkapitalizme dayanan yaklaşımların derinlemesine araştırılmadığını ifade etmişlerdir. Turizme yönelik yaklaşımlar genellikle büyümeyi teşvik etme eğilimindedir. Fakat sürekli büyüme, kapitalist gelişmeye aynı zamanda da turizmin küresel kapitalist bir şekilde genişlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle turizm alanında postkapitalist bir anlayışa ihtiyaç vardır. Bunun en güzel örneklerinden biri Arjantin' de görülmektedir. Arjantin'de Buenos Aires'in merkezindeki Hotel Bauen' de, kooperatif bir oluşuma gidilmiştir. Aralık 2001'de, Hotel Bauen'in sahibi, oteli kapatmıştır ve tüm işçileri işten çıkarmıştır. 2004'te bir grup çalışan tarafından otel işgal edilerek, otelin yeniden açılmasına karar verilmiştir ve otel, patronsuz bir turizm üretimi biçimi olan Hotel Bauen İşçi Kooperatifi tarafından yönetilen faaliyetle yeniden açılmıştır. İşçiler, demokratik örgütlenmenin gerçekleşmesine yönelik çaba göstermişlerdir. Zamanla kooperatif kültürel, politik birçok faaliyetin merkezi olmuştur. Hotel Bauen, kooperatif işçilerinin öz-örgütlenmesi yoluyla patronsuz turizm üretiminin örneğidir. Kapitalist sınıfa karşı,

turistik konaklama yerinin demokratik işleyişi için verilen müşterek bir mücadeledir. Müşterekleşme içeren mücadelelerde güç unsurlarından kaynaklı eşitsizliklere direnme vurgusu da önemlidir. Holmberg (2011)' in çalışmasında bu konuya dikkat çekilmektedir. Araştırmacı kahve ticaretinin büyük güç eşitsizlikleri içeren bir endüstri içindeki yapısını ve bu eşitsizlikler nedeniyle küresel adalet hareketi ile kooperatiflerin, küresel kahve ticaretinde kurumsal hegemonyayı zayıflatma savaşında merkezi bir rol oynadığını belirtmiş, örnek olay incelemesinde Endonezya'daki Oromia Kahve Çitçileri Kooperatifleri Birliği'ni seçmiştir. Burada kahve krizine karşı müşterek bir şekilde bir araya gelenlerin adil ticaret oluşturulmasındaki işbirliği söz konusudur.

Müşterekleşmenin gerçekleştiği kooperatiflerde, demokratik öz yönetim ile hayat şartlarının iyileştirilmesi için gönüllü faaliyetlerde bulunulurken, aynı zamanda kapitalist toplumdaki bireysellikten kurtularak bütünleşmiş bir dönüşüm için çaba sarf edilir. Kooperatiflerde müşterekleşmeyle, hiçbir dışlama olmadan herkesin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanırken, aynı zamanda kooperatiflerin herkes için erişilebilir olmasına çalışılır (Micken vd., 2025). Bu nedenle yapılan araştırmaların analizinde de görüldüğü üzere farklılıkları bir araya getiren turizmle kooperatifleri ilişkilendirmek, önemlidir. Özellikle kooperatiflerde yerel tuzağa düşmeden, dışlamaların olmadığı, ortak bir üretimin, iş birliğinin, paylaşımın olduğu müşterek yapıları inşa etmeye ihtiyaç vardır.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ana akım yazında daha çok turizmin ışıltılı yüzü yansıtılırken ve ekonomik açıdan getirileri, kârlılık penceresinden incelenirken, turizmin karanlık yüzü yok sayılmaktadır. Özünde, bir şeyin doğru ve kapsamlı olarak değerlendirilebilmesi için olumlu olumsuz tüm yönleriyle irdelenmesi gerekir. Eleştirel bakış, her alanda olduğu gibi turizm alanında da gerçekçi bir değerlendirme yapılabilmesi için önemlidir. Eleştirel yazında özellikle turizmde manzaralar, insanlar, hayvanlar, kültürler üzerinden bir metalaşma söz konusu olduğu, turizmin kapitalizmin çelişkilerinin görüldüğü bir alan olduğu vurgusu ön plandadır (Büscher ve Fletcher, 2017; Duffy, 2008, 2015; Shepherd, 2002), ayrıca çalışmalarda neoliberalizmin özelleştirme, piyasalaştırma, metalaştırma, deregülasyon özelliklerini barındırdığına da (Duffy, 2013; Fletcher, 2011, 2019) değinilmektedir. İlgili çalışmalar daha detaylı incelendiğinde ise, turizmin metalaşma üzerinden inşası daha net görülmektedir. Bu nedenle biz de çalışmamızda eleştirel yaklaşımı benimsedik. Çalışmamız sonucunda, turizmde neoliberal kapitalizmin neden olduğu metalaşmayı

aşındırabilmenin, yerel güzellemesinden kaçınmanın turizme başka bir bakışla yaklaşarak mümkün olabileceğini, yerel tuzağın müştereklerle bağdaşmadığını, müştereklerin ve müşterekleşmenin farklı bağlamlarda ele alınması gerekliliğini gördük. Çünkü turizm hem kapitalisttir hem de kapitalizmin sürekliliğinin sağlanmasında odakta yer alan bir pratiktir (Büscher ve Fletcher, 2017) ve kapitalizmin yarattığı çatlaklar gittikçe belirginleşmektedir. Üretimle ilgili kararların daha doğru alınabilmesi, daha iyi yaşam koşullarının sağlanabilmesi için postkapitalizmin yeni platformlarının inşası gerekmektedir. Gıda egemenliği, müşterekler gibi konular, postkapitalist uygulamalar ve yardımlaşma temelinde inşa edilmektedir (Nelson, 2020: 308).

Günümüzde ‘‘Başka Bir Alternatif Olmadığı’’ iddiasının karşısında ‘‘Başka bir Dünyanın Mümkün Olduğu’’ iddiası vardır (Wright, 2020: 16). Bu da postkapitalist çabaları işaret eder. Wright (2020, 17, 31)’ in da belirttiği gibi bu çabada kötülük ve adaletsizliğe karşı durmakla kalınmaz, aynı zamanda bir alternatif inşa etme, kapitalizm tarafından engellenen eşitlik, hakkaniyet, demokrasi, özgürlük, toplum, dayanışma gibi değerlerin gereken yeri bulabilmesinin mücadelesi verilir. Bu mücadeleler, turizm alanı için de geçerlidir. Turizmde herkesin elini taşın altına koyabildiği, herkesin sorumlu davrandığı bir yapının inşa edilmesi önemlidir. Bu nedenle turizm alanında postkapitalist bir müşterekleşmeye, birlikte hareket etmeye, herkesin birbirine karşı sorumlu davranmasına ihtiyaç vardır. Fletcher (2019)’ in de belirttiği gibi turizmde sürekli büyümenin olmadığı, müşteregin korunduğu bir turizm yapısı inşa edilmelidir. Müşterekleşme sadece belirli bir kullanıcı grubu arasında kaynakların adil ve sürdürülebilir dağıtımı için kolektif bir süreç değildir ya da sadece ortaklaşa örgütlenme değildir, aynı zamanda müşterek için de örgütlenmektir. Müşterekleşme, üreticileri kolektif bir şekilde üretim araçlarıyla yeniden buluşturmakla ve kapitalizmdeki toplumsal işbölümünün ayırdığı şeyleri uzlaştırmakla ilgilidir (Fournier, 2013: 442, 450). Neoliberal kapitalizme alternatif olarak geliştirilen örgütlenmelerde bir araya gelme zorunluluğu kaçınılmazdır. Eşitliğin, özgürlüğün olduğu yeni bir dünya anlayışına ihtiyaç vardır (Tormey, 2004: 240, 241).

Çalışmamızda incelediğimiz araştırmalardan hareketle, Fletcher vd. (2023)’nin de ifade ettiği gibi, postkapitalizmin turizmin gelişimindeki rolü araştırmalarda çok fazla incelenmemektedir. Bu nedenle turizmi ve turizm pratiklerini dönüştürebilmek, müşterek oluşumlara yönelebilmek için turizme postkapitalist yaklaşmak ve yapılan çalışmalarda

bu yaklaşıma öncelik vermek, geleceğin yeni tahayyüllerinin inşası için önemlidir. Eşit, adil, duyarlı bir şekilde turizmi müşterekleştirebilmek için birlikte başarıma motivasyonu, kooperatif gibi oluşumlar gereklidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, neoliberal kapitalist pratiklerin hâkim olduğu ana akım örgütlenmeyi aşındırabilmek için neler yapılması gerektiğine yönelik araştırmalar artırılmalıdır. Farklı katılımcıların görüşleri alınarak bu konuda derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır. Ancak bu şekilde postkapitalist yaklaşımların etkinliği sağlanabilecek ve arzu edilen değişimler gerçekleştirilebilecektir.

Kaynakça

- Akkaya, F.A. (2019). Sürdürülebilir turizm gelişiminde yenilenebilir enerji kooperatifleri Kemaliye özelinde örnek yatırım analizi ve finansal katkı değerlendirmesi. *Turkish Studies*, 14 (4), 2003-2028.
- Aktürk, O. and Demir, Ş. Ş. (2021). The role of cooperatives in the development of rural tourism: The example of Kuyucak. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(2), 58-69.
- Albo, G. (2021). Postcapitalism: Alternatives or detours?. *Socialist Register*, 310-330.
- Aref, F. and Gill, S. S. (2009). Rural tourism development through rural cooperatives. *Nature and Science*, 7(10), 68-73.
- Atasoy, Ö. A. (1989). Turizmi geliştirme kooperatifleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8, 105-115.
- Baud, M., Boelens, R., De Castro, F., Hogenboom, B., Klaufus, C., Koonings, K., and Ypeij, A. (2019). Commoning Xela. *European Review of Latin American and Caribbean Studies/Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, (108), 267-279.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite* (Üçüncü Baskı). (Çev: Sinan Okan Ç.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bolat D. (2020). Müştereği kuran emek: Patriyarkal-neoliberal emek-değer ilişkilerinde çatlaklar. *Praksis*, 52, 91-115.
- Borcan, C. (2022). Constructing temporary urban commons through civic engagement in bucharest. *sITA–studii de Istoria și Teoria Arhitecturii*, (10), 159-168.
- Briassoulis, H. (2002). Sustainable tourism and the question of the commons. *Annals of Tourism Research*, 29(4). 1065–1085.
- Büscher, B. and Fletcher, R. (2017). Destructive creation: Capital accumulation and the structural violence of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(5), 651-667.
- Caffentzis, G. and Federici, S. (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49(S1), 92-105.
- Ceylan, A. (1998). *Turizm geliştirme kooperatifleri sorunları ve çözüm önerileri üzerine bir model yaklaşımı* (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Chatterton, P. (2016). Building transitions to post-capitalist urban commons. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(4), 403-415.
- Coşkun, B. (2021). Doğanın metalaştırılması: Aydınlanmanın diyalektiğinin zirvesi. *Mülkiye Dergisi*, 45 (3), 771-792.
- Çuhadar, M. ve Isayeva Aksoy, S. (2022). Turizmde metalaşmanın izini sürmek: İlgili çalışmalar üzerine bir değerlendirme. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(2), 899-931.
- Dal, N., E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Dalla Torre, C., Moriggi, A., Elzenbaumer, B., Favargiotti, S., and Ferretti, M. (2025). Co-creating a festival with and for rural commoning initiatives: A transdisciplinary place-based process. *Ecology and Society*, 30(3), 1-16.
- De Angelis, M. (2010). The production of commons and the “explosion” of the middle class. *Antipode*, 42(4), 954–977, doi: 10.1111/j.1467-8330.2010.00783.x
- De Angelis, M. (2013). Does capital need a commons fix?. *Ephemera*, 13(3), 603–615.
- DeMotts, R., Haller, T., Hoon, P. and Saum, R. (2009) Dynamics of common pool resource management in the Okavango Delta, Botswana. *Development Southern Africa*, 26(4) 569-583, doi: 10.1080/0376835090318135
- Duffy, R. (2008). Neoliberalising nature: Global networks and ecotourism development in Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-19, doi: 10.2167/jost748.0.
- Duffy, R. (2013). The international political economy of tourism and the neoliberalisation of nature: Challenges posed by selling close interactions with animals. *Review of International Political Economy*, 20(3), 605-626, doi: 10.1080/09692290.2012.654443.
- Duffy, R. (2015). Nature-based tourism and neoliberalism: Concealing contradictions. *Tourism Geographies*, 17(4), 529-543, doi: 10.1080/14616688.2015.1053972.
- Duménil, G., and Levy, D. (2002). The nature and contradictions of neoliberalism. *Socialist Register*, 38, 43-71.
- DuPuis, E., M. and Goodman, D. (2005). Should we go “home” to eat?: Toward a reflexive politics of localism. *Journal of Rural Studies*, 21 (2005), 359–371, doi:10.1016/j.jrurstud.2005.05.011
- Erçandırılı, Y. (2021). Dünya metabolizmasında yarık: Covid-19, ekoloji ve neoliberalizmin diyalektik birlikteliği üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 993-1018.
- Esteva, G. (2014). Commoning in the new society. *Community Development Journal*, 49(suppl_1), 144-159.
- Fletcher, R. (2011). Sustaining tourism, sustaining capitalism? The tourism industry's role in global capitalist expansion. *Tourism Geographies*, 13(3), 443-461, doi: 10.1080/14616688.2011.570372.

- Fletcher, R. (2019). Ecotourism after nature: Anthropocene tourism as a new capitalist “fix”. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(4), 522-535, doi: 10.1080/09669582.2018.1471084.
- Fletcher, R., Blanco-Romero, A., Blázquez-Salom, M., Cañada, E., Mas, I. M. and Sekulova, F. (2023). Pathways to post-capitalist tourism. *Tourism Geographies*, 25(2-3), 707-728, doi: 10.1080/14616688.2021.1965202.
- Fletcher, R. (2025) Tourism and neoliberalism. *Tourism Geographies*, 27(3-4), 466-475, doi: 10.1080/14616688.2023.2269882.
- Fournier, V. (2013). Commoning: on the social organisation of the commons. *Management*, 16(4), 433-453.
- García-López, G. A., Lang, U. and Singh, N. (2021). Commons, commoning and co-becoming: Nurturing life-in-common and post-capitalist futures (an introduction to the theme issue). *EPE: Nature and Space*, 4(4), 1199-1216. <https://doi.org/10.1177/25148486211051081>.
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., and Healy, S. (2016). Commoning as a postcapitalist politics 1. In *Releasing the commons* (pp. 192-212). Routledge.
- Gladwell, C. J. (2015). *An enquiry into the potential of a co-operative approach to sustainable rural tourism development in India: A stakeholder perspective* (Doctoral dissertation), Queen Margaret University, Scotland.
- Harvey, D. (2015a). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (İkinci Baskı). (Çev: Aylin O.). İstanbul: Sel.
- Harvey, D. (2015b). *Asi Şehirler* (Dördüncü Baskı). (Çev: Ayşe Deniz T.). İstanbul: Metis.
- Heynen, N. and Robbins, P. (2005). The neoliberalization of nature: Governance, privatization, enclosure and valuation. *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), doi: 10.1080/1045575052000335339.
- Holmberg, S. R. (2011). *Solving the “coffee paradox”: Understanding ethiopia's coffee cooperatives through Elinor Ostrom's theory of the commons* (Doctoral dissertation), University of Massachusetts Amherst, Massachusetts.
- İlsay, S., Şahin, N., N. ve Doğdubay, M. (2017). Turizm ve yiyecek ve içecek endüstrisinde sahnelenen otantiklik (eleştirel bakış). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(Special issue2), 169-181.
- Kenis, A. and Mathijs, E. (2014). (De)politicising the local: The case of the transition towns movement in flanders (Belgium). *Journal of Rural Studies*, 34 (2014), 172-183, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.013>.
- Kırlar Can, B., Ertaş, M., Yeşilyurt, H. ve Küçükaltan, E. (2017). The relationship between tourism and commodification: A conceptual approach. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 18(2), 265-282, doi: 10.24889/ife.315557.
- Kraff, H., and Jernsand, E. M. (2025). Political and relational co-creation for inclusive tourism development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 25(1), 24-37.

- Lyon, S. (2013). Coffee tourism and community development in Guatemala. *Human Organization*, 72 (3), 188-198, doi: 10.17730/humo.72.3.0011g4xj1m83x68j.
- McGehee, N. G. and Meares, A. C. (1998). A case study of three tourism-related craft marketing cooperatives in appalachia: Contributions to community. *Journal of Sustainable Tourism*, 6 (1), 4-25, doi: 10.1080/09669589808667299.
- Micken, S., Beideck, J., Moldenhauer, J., Thimm, P., Blome-Drees, J., Köstler, U., and Strüver, A. (2025). Cooperatives and the common good. In *The Routledge Handbook of Cooperative Economics and Management* (pp. 61-74). Routledge.
- Moore, A. and Rodger, K. (2010). Wildlife tourism as a common pool resource issue: Enabling conditions for sustainability governance. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(7), 831-844, doi: 10.1080/09669582.2010.483281.
- Nelson, A. (2020). COVID-19: Capitalist and postcapitalist perspectives. *Human Geography*, 13(3), 305-309.
- Partelow, S., and Manlosa, A. O. (2022). Commoning the governance: A review of literature and the integration of power. *Sustainability Science*, 18(1), 265-283.
- Peuter, G. and Witheford, N. D. (2010). Commons and cooperatives. *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture and Action*, 4 (1), 30-56.
- Purcell, M. (2006). Urban democracy and the local trap. *Urban Studies*, 43 (1), 1921–1941.
- Rand, A. (2004). *Kapitalizm Bilinmeyen İdeal*. (Çev: Nejdett K.). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Rogers, C. B. (2004). *The re -emergence of an entrepreneurial community in the himalayan highlands of nepal: Commercial opportunity, cooperative venture financing, and competitive private enterprise in manang (nyishang)* (Doctoral dissertation), University Of California, Berkeley, California.
- Serinikli, N. (2019). Kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumları: Agro turizm kadın kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14 (1), 45-57.
- Shepherd, R. (2002). Coomodification, culture and tourism. *Tourist Studies*, 2(2), 183-201.
- Singh, N. (2017). Becoming a commoner: The commons as sites for affective socio-nature encounters and co becomings. *Ephemera*, 17(4), 751-776.
- Stavrides, S. (2015). Common space as threshold space: Urban commoning in struggles to re-appropriate public space. *Footprint*, spring(2015), 9-20.
- Stronza, A., L. (2010). Commons management and ecotourism: Ethnographic evidence from the Amazon. *International Journal of the Commons*, 4(1), 56-77.
- Su, Y., Li, R., Ma, H. and Huang, L. (2022). Adaptive change of institutions and dynamic governance of the tragedy of the tourism commons: Evidence from rural China. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 53, 32-49.
- Tormey, S. (2004). *Yeni Başlayanlar İçin Anti-Kapitalizm*. (Çev: Aydoğmuş, Ü.). İstanbul: Everest Yayınları.

- Tunalı, M. (1995). *Turizm geliştirme kooperatiflerinin finansman kaynakları ve Fethiye turizm geliştirme kooperatifinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Urry, J. (2009). *Turist Bakışı*. (Çev: Enis T.ve İbrahim Y.). Ankara: Bilgesu.
- Uymaz, B. (2018). Theory and practice of fiscal and cultural commons in Italy. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 55(637), 81-94.
- Vasan, S. (2018). Consuming the tiger: Experiencing neoliberal nature. *Conservation and Society*. 16(4), 481-492.
- Velicu, I. and García-López, G. (2018). Thinking the Commons through Ostrom and Butler: Boundedness and vulnerability. *Theory, Culture & Society*, 35(6), 55-73, doi: 10.1177/0263276418757315.
- Verheij, J., Gerber, J. D. and Nahrath, S. (2024). Commoning the compact city: The role of old and new commons in urban development. *Geoforum*, 152 (2024), 1-11.
- Wright, E., O. (2020). *Yirmi Birinci Yüzyılda Anti-Kapitalist Olmak*. (Çev: Barış Y.). İstanbul: NotaBene.
- Young, M. and Markham, F. (2020). Tourism, capital and the commodification of place. *Progress in Human Geography*, 44(2), 276–296.

Etik Kurul İzni

Bu, kavramsal bir çalışma olduğu için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma iki yazarın katkısı ile hazırlanmıştır.

1.Yazar: % 80

2.Yazar: % 20

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında herhangi bir kişi veya kuruluştan aynı veya nakdi yardım/destek alınmamıştır. Makalede herhangi bir çıkar çatışması veya maddi kazanç söz konusu değildir.